

Pregledni rad
UDK 811.163.42'374

Ferenc NEMET (Subotica)

ferenc.nemet@magister.uns.ac.rs

Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku,
Subotica, Republika Srbija

Emina BERBIĆ-KOLAR (Osijek)

eberbic@foozos.hr

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti,
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Republika Hrvatska

**LEKSIKOLOŠKI I LEKSIKOGRAFSKI PRINOS AMBROZIJA
ŠARČEVIĆA JEZIKOSLOVLJU DRUGE POLOVICE
19. STOLJEĆA S POSEBNIM OSVRTOM NA NJEGOV
„ŠKOLSKI“ (1893) I „KNJIŽEVNI“ (1894) RJEČNIK**

Radom se istražuje značaj leksikološkoga i jezikoslovnoga rada Ambrozija Šarčevića u drugoj polovici 19. stoljeća. Ambrozije Šarčević je autor četiriju rječnika. Ovim će se radom ukazati na leksikološki značaj i tumačenje posljednjih dvaju rječnika; školskoga iz 1893. i književnoga iz 1894. Cilj je pokazati značaj Šarčevićevoga leksikološkoga rada za cijeli prostor nekadašnjega pograničnoga trokuta Republike Hrvatske, Republike Mađarske i Republike Srbije. Svrha je ovoga rada ukazati na specifičan položaj Bunjevaca i bunjevačkoga jezika krajem 19. stoljeća. Metodologija je rada usmjerena na iščitavanje leksikološkoga popisa leksema zapisanih u oba proučavana rječnika te njihove usporedbe u odnosu na ondašnji hrvatski i srpski jezik.

Gljučne riječi: *Ambrozije Šarčević, školski rječnik, književni rječnik, leksikološki opis, 19. stoljeće*

1. Uvod

Ambrozija (Bozu) Šarčevića (1820–1899)¹ subotička zavičajna historiografija spominje kao uglednoga pravnika, književnika, publicistu, prevoditelja, leksikografa i javnoga radnika koji je u drugoj polovici 19. stoljeća desetljećima obavljao značajnu kulturnu-političku misiju.² Njegovo se ime najčešće povezuje s buđenjem nacionalne svijesti Bunjevaca. Blaško H. Vojnić naziva ga „prvim nacionalnim i književnim radnikom bačke bunjevine“, „prvim i najvećim „buditeljem“ nacionalne svijesti kod bačkih Bunjevaca i uopće kod Bunjevaca u Mađarskoj“, „prvim ‘borcem’ bačkih Hrvata“ koji „zaslužuje pozornost svih kasnijih generacija Bunjevaca, bačkih i baranjskih Hrvata.“³ Ante Šarčević ističe značaj njegovih rječnika i njegovu borbu da bunjevački jezik bude ravnopravan s ostalim jezicima u Ugarskoj.⁴

Bunjevci su na današnje prostore bajskega trokuta (Subotica – Baja – Sombor) došli u 17. stoljeću te se od toga razdoblja može pratiti njihov kulturni kontinuitet. Njihove selidbe bile su, uglavnom, pod vodstvom fratarâ iz Bosne Srebrene. Ali, pored toga, dovodili su ih na ove prostore i Turci, potom i Austrijanci koji su ih angažirali ili na teškim zemljoradničkim poslovima ili kao čuvare granice. Svakako je opravdana opaska, da je život Bunjevaca na ovim prostorima, uglavnom bio „između oružja i motike.“⁵

Šarčević je rođen u Subotici 30. ožujka 1820, gimnaziju je pohađao u rodnome gradu, a potom je Studij filozofije i prava nastavio u Budimpešti, Nađvaradu i Pečuhu.⁶ Još je kao mlad postao član prvoga Književnoga društva u Subotici.⁷ Govorio je više jezika: mađarski, hrvatski, latinski, njemački i francuski.⁸ Nakon završetka studija, jedno je vrijeme, službovao u Koložvaru, Požunu i Aljmašu. 60-ih godina 19. st. vraća se u Suboticu gdje je živio i radio sve do svoje smrti, 29. studenoga 1899.⁹ Imao je dvije diplome te je bio vješt

¹ Otac mu se zvao Tomo, a majka Jaga, rođena Jurić.

² Magyar László: *Szabadka képes történelme – Illustrovana istorija Subotice*, Književna zajednica Subotica, Subotica, 2004, str. 177.

³ Blaško H. Vojnić: *Prilog bibliografiji Bunjevaca, Šokaca i Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1951 (rukopis), 1–2, (u vlasništvu autora).

⁴ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegova dva rečnika, *Klasje naših ravni*, 2014/1–4, str. 9–21.

⁵ Suzana Kujundžić-Ostojić: Književnost kod Bunjevaca, *Rič Bunjevačke Matice*, veljača – ožujak 2012, str. 18.

⁶ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegova dva rečnika, *Klasje naših ravni*, 2014/1–4, str. 9–21.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

⁹ Isto.

u brzopisu. Bio je i na glasu kao jedan od najboljih stenografa u Ugarskoj.¹⁰ Njegovu neumornu i predanu aktivnost često su prekidale bolesti, a veliki nedostatak, gubitak sluha, pred kraj života primorao ga je da radi na nižim poslovima kao arhivar i gruntovničar, sve do umirovljenja.¹¹

Blaško H. Vojnić otkriva nam da se Boza Šarčević oženio Mađaricom: „imao je četiri kćeri koje je učio mađarskom i francuskom jeziku.“¹²

Za vrijeme službovanja u Aljmašu, u Bačkoj, gdje je jedno vrijeme radio kao sudac, postao je suradnik biskupa Ivana Antunovića te je potom bio njegov ideološki sljedbenik i najbliži suradnik, a nakon njegove smrti i intelektualni vođa bunjevačkih Hrvata. Tome je podredio svoju cjelokupnu književnu i publicističku djelatnost. Kao suradnik *Bunjevačkih i šokačkih novina* bavio se temom jezične ravnopravnosti i međunacionalnim odnosima u Ugarskoj,¹³ a radio je i na prosvjeđivanju i boljem informiranju Bunjevaca. Poseban naglasak stavljao je na čuvanje izvornoga bunjevačkoga jezika, te je, iako nije bio lingvist, uviđajući potrebu za takvim djelima, više svojih knjiga posvetio njegovanju jezika i jezičnim pitanjima, objavljujući usporedne rječnike, koji su imali svoju praktičnu primjenu među učenicima i intelektualcima toga vremena.¹⁴

Ne upuštajući se u stručno-jezične rasprave o tome postoji li bunjevački jezik, točnije, radi li se tu o jeziku, dijalektu ili samo o govoru¹⁵, ipak smo dužni dati njegovo bliže stručno i znanstveno određenje. Iz stručne literature izdvaja

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Blaško H. Vojnić: *Prilog bibliografiji Bunjevaca, Šokaca i Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1951, (rukopis), 1–2, (u vlasništvu autora) – Supruga mu je bila Ana Vojnić-Tunić (1826–1887).

¹³ Objavio je i knjigu o manjinskom pitanju: Sárcevec Ambrus: *A nemzetiségi kérdés Magyarországon, szerb szempontból*. Bittermann Károly nyomdája, Szabadka, 1865. Bio je to, zapravo, prijevod brošure Miloša Popovića, urednika beogradskog *Vidovdana*, od koga je, godinu dana kasnije, srpnja 1866, preveo i djelo *Narodi jugoistočne Europe i njihova budućnost* (*Európa délkeleti nemzetei és azok jövője*) koje je izdao u Subotici (Anonim: Egy szerb politikai munka magyar fordításban, *Vasárnapi Ujság*, 10. lipnja 1866, str. 280). Njegov rad bilježi i povijest mađarske književnosti.

¹⁴ Ambrozije Šarčević: Zbirka mudrih i poučnih izrekah, na korist bunjevačkog puka, Subotica, K. Bittermann, 1869; Ambrozije Šarčević: Magjarsko-jugoslovenski politički i pravosudni riečnik, magjarsko-jugoslavenski dio, Subotica, K. Bittermann, 1870; Ambrozije Šarčević: Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči. Subotica, Udova K. Bittermanna, 1870; Sárcevec Ambrus: Elemi népiskolai magyar-bunjevác-sokacz szótár. A bunjevác-sokacz ajkuak népiskoláiban, a tanítóknak magyar nyelven vezetett tanítása és a növendékek alapos tanulása megkönnyítésére. Nyomatott Székely Simonnál, Szabadka, 1893; Sárcevec Ambrus: Magyar-szerb-horvát-bunjevác-sokacz könyvészeti szótár. A könyvolvasás megkönnyítése végett. Szabadka, Nyomatott Székely Simon könyvnyomdájában, 1894.

¹⁵ Na tu temu, detaljnije vidjeti: Žarko Bošnjaković – Biljana Sikimić: *Bunjevci*, Etnodijalektološka istraživanja 2009, Nacionalni savjet bunjevačke nacionalne manjine, Subotica – Matica srpska, Novi Sad, Subotica – Novi Sad, 2013.

se nekoliko definicija pa nam tako Milivoj Ilovac kazuje: „Bunjevci govore štokavskim dijalektom ikavskoga narečja“ precizirajući da su „taj jezik donijeli kao doseljenici iz jugozapadnih strana naše domovine sedamdesetih godina sedamnaestog stoljeća.“¹⁶ Ante je Sekulić mišljenja da je bunjevački jezik „bio prezren, pastirski jezik, koji ne dolikuje u gospodarske dvore, pa još ni u gazdačke pridnje sobe, već tamo natrag među čeljad.“¹⁷ Po njegovu mišljenju jezik kojim je Šarčević pisao svoja djela jest zapravo hrvatska štokavsko-ikavska bunjevština,¹⁸ dok Ivan Popović tvrdi da se tu zapravo radi samo o govoru, točnije, o bačkom bunjevačkom govoru, te je navodi kao „lijep primjer ukrštenog govora uopće.“¹⁹ Bilo kako bilo, govor je bačkih Bunjevaca opisan u udžbenicima dijalektologije, o njemu je pisalo više autora,²⁰ a prema mišljenju Žarka Bošnjakovića i Biljane Sikimić, „budući da bački Bunjevci nemaju standardiziran jezik, idiom kojim se oni služe, možemo nazvati samo govorom. Taj je govor dio mlađega ikavskoga dijalekta, koji pak pripada štokavskome narečju.“²¹

Ambrozije Šarčević je u svojim djelima iz druge polovice 19. stoljeća govorio o bunjevačkom jeziku, koji se, kao termin udomačio nakon Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe, a često je i vrlo dosljedno isticao svoju bunjevštinu.²² Ante Sekulić nam, govoreći o njegovu stvaralaštvu, skreće pozornost na to da je „bio ponajviše kulturni djelatnik, borac za jezik svojih sunarodnjaka: sve što je pod njegovim imenom objelodanjeno izravno, neposredno je vezano za ‘bunjevački jezik’ (...) Nije sporna istina da je svojim *tolmačima* i *ričnicima* skupio (koliko je mogao i znao) govorno blago svoje bunjevštine.“²³

Šarčević je posebnu pozornost posvetio prikupljanju bunjevačkoga usmenoga stvaralaštva, u tome je bio među prvima, pa je osim njegove zbirke

¹⁶ Milivoj Ilovac: O pravopisu i jeziku Bunjevaca, *Književni sjever*, 1927/3–4, str. 108–113.

¹⁷ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegovi rječnici, *Filologija*, 1980–1981/10, str. 182–183.

¹⁸ Isto, str. 185.

¹⁹ Ivan Popović: O bačkim bunjavačkim govorima, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 1953/I., str. 123–146.

²⁰ Detaljnije vidi: Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narečja i hrvatski govori tolačkog narečja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003, str. 50–76; Miloš Okuka: *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2008, str. 288–292; Dalibor Brozović – Pavle Ivić: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1988, str. 61–63; Asim Peco: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Znanstvena knjiga, Beograd, 1980, str. 120–121.

²¹ Žarko Bošnjaković – Biljana Sikimić: *Bunjevci*, Etnodijalektološka istraživanja 2009, Nacionalni savjet bunjevačke nacionalne manjine, Subotica – Matica srpska, Novi Sad, Subotica – Novi Sad, 2013, str. 190.

²² Isto, str. 189.

²³ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, *Klasje naših ravni*, 2014/1–4, str. 9–21.

poučnih izreka (*Zbirka mudrih i poučnih izrekah, na korist bunjevačkog puka*, K. Bittermann, Subotica, 1869) svakako vrijedno spomenuti da je rezultate svoga skupljačkoga rada 1869. godine publicirao i u *Bunjevačko-šokačkom kalendaru*, kojega je uređivao.²⁴

Povodom njegove smrti subotički list *Bácskai Hírlap* 1. prosinca 1899. posvetio je poveći članak „tvorcu bunjevačke riči.“²⁵ U tekstu se navodi da je bio „oduševljen borac za bunjevački jezik sve do svoje smrti“, te „najushićeniji Bunjevac ovoga stoljeća.“²⁶

Vrijednujući njegov javni i književni rad, Blaško H. Vojnić kazuje da je on bio „otac bunjevtine“ te da je „njegova zasluga što se ovaj dio hrvatskog naroda nije izgubio u učmalosti i neznanju i u krajnjoj liniji što su ovi krajevi sačuvali svoju etnografsku boju na temelju koje su postali sastavni dio jugoslovenskih zemalja.“²⁷ Vojnić nas upućuje i na činjenicu da je u radu Ambrozija Šarčevića važan trenutak bilo njegovo upoznavanje sa srpskim političarem Ilijom Garašaninom, tada predsjednikom Državnoga savjeta Srbije, do kojega je došlo, sasvim slučajno, kod jednoga liječnika u Budimpešti.²⁸ On se tada, navodno, požalio Garašaninu, „da se bunjevačka školovana omladina pomađarila i mađarstvo uzima sve većeg maha i nema tko da to zaustavi.“²⁹ Tada ga je Garašanin bodrio i poticao kako bi on poveo spomenutu akciju u interesu Bunjevaca, a u suprotnom bi, kako je rekao: „ako se ovako dalje produži, to značilo potpunu nacionalnu smrt vašega naroda.“³⁰ To poznanstvo je uskoro preraslo u prijateljstvo, a njihovi razgovori su potom nastavljeni u Subotici, Temišvaru, pa i Beogradu, gdje je Garašanin više puta primio mladoga subotičkoga pravnika.³¹ Izravna je posljedica toga bila da je Šarčević „na osobni, bački način, lagano otpočeo akciju buđenja nacionalne svijesti kod Bunjevaca.“³² Propovijedao je „bunjevačku svijest“, i nije se opredijelio niti za Srbe niti za Hrvate, već za nešto šire – za jugoslavenstvo.³³

²⁴ Suzana Kujundžić-Ostojić: Književnost kod Bunjevaca, *Rič Bunjevačke Matice*, veljača – ožujak 2012, str. 18.

²⁵ Anonim: Sárcevecs Ambrus. A „bunjevác ige“ megteremtőjének halála, *Bácskai Hírlap*, 1. prosinac 1899, str. 1.

²⁶ Isto – Uzrok njegove smrti je, inače, bio nesretan slučaj: nekoliko nedjelja ranije, izlazeći iz građanske čitaonice u Subotici pregazio ga je fijaker, i to je, nešto kasnije dovelo do njegove smrti.

²⁷ Blaško H. Vojnić: *Prilog bibliografiji Bunjevaca, Šokaca i Hrvata u Vojvodini*. Subotica, 1951 (rukopis), 1–2, (u vlasništvu autora).

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ Isto.

2. Četiri rječnika za četvrtinu stoljeća

Bibliografija Boze Šarčevića poznaje četiri različita rječnika koje je autor izdao tijekom skoro četvrt stoljeća³⁴ i to u raznim prigodama, od kojih su tri bile u funkciji lakšega prevođenja i čuvanja bunjevačke jezične baštine. Za sastavljanje prvoga stručnoga (pravnoga) rječnika (*Magjarsko-jugoslovenski politički i pravosudni rječnik, magjarsko-jugoslavenski dio. Magyar-délszláv közigazgatási és törvénykezési műszótár. Magyar-délszláv rész*, K. Bittermann, Szabadka, 1870) inspiraciju je svakako imao u svojoj pravničkoj struci te je u to zasigurno utkao i svoje bogato odvjjetničko iskustvo koje je u višenacionalnoj sredini, kakva je bila Subotica, značilo, prije svega, potrebu sporazumijevanja na više jezika, a unutar toga i poznavanje usporedne pravne terminologije. Upravo je ovo njegovo djelo imalo zadaću da pomogne u nadilaženju jezičnih prepreka u domeni prava i politike, prije svega točnim prijevodima stručnih termina iz ovih područja. Po Istvánu Nyomárkayju, to je „vrijedno djelo s povijesnoga jezikoslovnoga stajališta. Riječ je o prvom terminološkom rječniku jedne narodnosti u povijesnoj Ugarskoj, značajnom i po korištenim uzorima i vrelima (...) te može poslužiti i kao podloga za usporedna istraživanja.“³⁵

Drugi rječnik (*Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslovenskih riči na korist prijateljah bunjevačko-šokačke književnosti*, Udova K. Bittermanna, Subotica, 1870) trebao je olakšati razumijevanje južnoslovenskih književnih i zemljopisnih pojmova za Bunjevce i Šokce i tu se zapravo radi o jednojezičnom rječniku.³⁶ Šarčević objašnjava jednojezičnost činjenicom da u to vrijeme većina čitatelja bunjevačkih i šokačkih novina nije znala nijedan od stranih jezika (njemački, latinski, talijanski, mađarski) te bi dvojezični rječnik bio od male koristi.³⁷ Šarčević, također navodi veliku razliku u broju riječi koje koriste Bunjevci i Šokci (300–400) u odnosu na Srbe i Hrvate (5.000–6.000), kao i specifičnost jezičnoga korpusa, koji se, u pogledu bunjevačkoga jezika (koji još nije izrastao u jednoznačni književni jezik) ogledao u tome,

³⁴ Blaško H. Vojnić: *Prilog bibliografiji Bunjevaca, Šokaca i Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1951 (rukopis u vlasništvu autora).

³⁵ Josip Buljovčić: Leksikografski rad Ambrozija Šarčevića, *Klasje naših ravni*, 2002/1–2, str. 8–14.

³⁶ Žarko Bošnjaković – Biljana Sikimić: *Bunjevci*, Etnodijalektološka istraživanja 2009, Nacionalni savjet bunjevačke nacionalne manjine, Subotica – Matica srpska, Novi Sad, Subotica – Novi Sad, 2013, str. 217; O ovom rječniku detaljnije vidjeti: Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegovi rječnici, *Filologija*, 1980–1981/10, str. 173–197.

³⁷ Žarko Bošnjaković – Biljana Sikimić: *Bunjevci*, Etnodijalektološka istraživanja 2009, Nacionalni savjet bunjevačke nacionalne manjine, Subotica – Matica srpska, Novi Sad, Subotica – Novi Sad, 2013, str. 217.

da su se riječi pretežno odnosile na svakodnevne molitve, obradu zemlje, rod-binske odnose i na društveni život.³⁸ U svome rječniku, Šarčević pravilno naglašava međusobni utjecaj jezika sredine, to jest, značaj međujezičnih kontakata koji su doveli do toga da u bunjevačkom i srpskom jeziku nalazimo dosta riječi iz grčkoga i turskoga, a u mađarskom jeziku, prepoznajemo izraze slavenskih jezika.³⁹ Zanimljiva mu je primjedba, koja se odnosi na činjenicu koliko geografsko okruženje i podneblje utječe na jezični korpus. Bunjevci, navodi Šarčević, nemaju nazive za planinske biljke, zvjeri i ptice, kao ni za morske životinje, budući da žive u ravnici.⁴⁰ Po nekim istraživačima, *Tolmač* je sa svojih 10.000 riječi njegovo najvažnije djelo, budući da je riječi sadržane u njemu, po kazivanju autora „narod već zaboravio, el ji nije ni znao.“⁴¹

Za nas su (i zbog jezičnoga korpusa, ali i zbog namjene) svakako najzanimljivija ona dva rječnika, koje je Šarčević sastavio pred kraj života, a to su: Trojezični „školski“ (1893) i Petojezični „književni“ rječnik (1894) na koje ćemo se detaljnije osvrnuti.

3. Trojezični, „školski“ rječnik (1893)⁴²

Da bismo u potpunosti mogli razumjeti namjere Ambrozija Šarčevića, koje su ga potkraj 19. stoljeća usmjerile na sastavljanje jednoga, trojezičnoga, mađarsko-bunjevačko-šokačkoga „školskog“ rječnika u Subotici, potrebno je naglasiti, da je Subotica, u to vrijeme bila „najvažnije središte bačkih Bunjevaca.“⁴³ Na njihov etnički i jezični položaj, u multinacionalnoj sredini, upozorava nas Stjepan Beretić, naglašavajući snažan međuetnički i međujezični utjecaj kojima su bili izloženi kao „rubna zajednica“, a koji su ponekad bili toliko izraženi, da su utjecali i na gubitak identiteta: „Na rubovima etničkoga prostora mnogih naroda zaborav vlastita identiteta, kulture i jezika bio je česta i gotovo zakonita pojava. Tako je, primjerice, u doba podunavske

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Mr. Suzana Kujundžić-Ostojić: Prirodna književnost – Ivan Antunović i njegovi slidbenici (internetski izvor: <http://www.bunjevci.net/knjizevnost/11> preuzet 4. 2. 2016).

⁴² Sárcevecs Ambrus: *Elemi népiskolai magyar-bunyevecz-sokacz szótár*. A bunyevecz-sokacz ajskuak népiskoláiban, a tanítóknak magyar nyelven vezetett tanítása és a növendékek alapos tanulása megkönnyítésére. Nyomatott Székely Simonnál, Szabadka, 1893; – Izraz školski stavljen je pod navodnike, zbog toga što ovaj mali rječnik nikada nije bio službeno školsko izdanje.

⁴³ Stjepan Beretić: Kojim Bunjevcima je stalo da budu Hrvatima, a kojima nije?! [Povijesni trenutak],

Katolički list Zvonik, ožujak 2006, br. (03) 137. (internetski izvor: <http://www.zvonik.rs/arhiva/1372/index.html> preuzet 4. 2. 2016).

monarhije velik broj Bunjevaca pomađaren, osobito oni među njima koji su bili obrazovani, bogati i društveno ugledni. Budući da između njih i Mađara nije bilo civilizacijske prepreke jer su i jedni i drugi pripadali kršćanskom zapadu, u trenutku kad su ovladali mađarskim jezikom i kad su počeli sudjelovati u društvenom životu Ugarske, ti su Bunjevci zapravo lako postajali Mađarima.⁴⁴ Šarčević je, prepoznavši tu neupitnu zakonitost, svojim rječnikom krenuo u obranu bunjevačkoga (i šokačkoga) jezika, kulture i identiteta, i to ciljano, kod najrizičnije kategorije – bunjevačke i šokačke školske djece. Smatrajući da je s gledišta učenja jezika i izgrađivanja nacionalnoga identiteta ta dob presudna te da je obranu jezika i kulture upravo tu potrebno otpočeti.

Josip Buljovčić je mišljenja da je „ovo djelce svojevrstan prilog njegovoj dugogodišnjoj akciji za uvođenje materinskoga jezika bunjevačke djece u školsku nastavu“ te da su mu „za ugled poslužili hrvatski udžbenici“, budući da su u bunjevačkim narodnim školama u upotrebi bili isti udžbenici kao u Hrvatskoj.⁴⁵

Ova mala bilježnica, od svega 26 obrojčanih stranica, zapravo je mađarsko-bunjevačko-šokački usporedni rječnik⁴⁶, namijenjen učenicima narodnih škola. Danas predstavlja pravi izdavački poduhvat kojega je napisao i izdao (kako je naznačeno na naslovnoj stranici) Ambrozije Šarčević (u mađarskoj verziji: Sárcevecs Ambrus).⁴⁷ U dužem podnaslovu, autor precizira da je ovaj džepni rječnik zapravo namijenjen „upotrebi u bunjevačko-šokačkim narodnim školama kako bi olakšao podučavanje učiteljima koji predaju na mađarskom jeziku, te da i učenicima olakša temeljnije učenje.“⁴⁸ Tiskan je 1893. u Subotici, u tiskari Šimona Sekelja, a iz sadržaja se vidi, da je on bio podijeljen u jedanaest kratkih poglavlja – terminoloških cjelina (*Opće riči; Jezikoslovlje, Slovnica; Računonauka; Zemljopis; Prirodopis; Životinsko carstvo; Carstvo rastlinsko; Rudarstvo carstvo; Čoviko nauka; Prirodo nauka; Ustavo slovlje*).⁴⁹ Budući da se tu radilo o privatnom izdanju autora, na naslovnoj stranici je naznačeno da se rječnik „može naručiti u Subotici, kod autora ili kod izdavača“, te je naznačena i zanimljiva preporuka, da je „sveska pogodna za školski poklon.“⁵⁰

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Josip Buljovčić: Leksikografski rad Ambrozija Šarčevića, *Klasje naših ravni*, 2002/1–2, str. 8–14.

⁴⁶ U rječniku, zapravo nemamo tri usporedna prikaza pojmova, već samo dva, to jest, mađarski i bunjevačko-šokački.

⁴⁷ Vidjeti podatke iz primjerka u vlašištvu autora.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

Podrobnija analiza ovoga djela pokazuje da je Šarčević imao poteškoća s nazivima pojedinih znanstvenih područja, često se prepoznaju izravni prijevodi s mađarskoga jezika, a mogu se naći i netočni sinonimi. Prema zaključku Josipa Buljovčića, Šarčević je „i ovim svojim malenim rječnikom pokazao da postoji stručno nazivlje i na, kako ga on naziva ‘bunjevačkom’ jeziku, da je ono pogodno za uporabu u školama te da se ne može govoriti o nedoraslosti toga jezika za obrazovnu funkciju, kako su, inače, tvrdili protivnici preporodnih aktivnosti.“⁵¹

Kako bismo lingvističkim opisom *Trojezičnoga „školskog“ rječnika iz 1893.* ušli u njegovu suštinu, analizirali smo ga temeljem nekoliko kriterija:

- 1) Fonološkom (uočena su odstupanja u odnosu na značajke bunjevačkoga govora prema tadašnjoj literaturi i to napose u odnosu na refleks jata, glasove č i ć, glasovne promjene, ostale samoglasnike i suglasnike u rječničkim natuknicama);
- 2) Morfološkom (specifičnosti pojedinih vrsta i oblika riječi);
- 3) Leksikološkom (izbor leksema, sinonimi, izravan utjecaj srpskoga jezika na bunjevački govor);
- 4) Tvorbenom.

1. Fonološki pogled na fonemsku strukturu rječničke građe:

- a) Refleks jata: najčešći je ikavski refleks jata: *pridlog, promine, vrima, dilenje, cili, pomišano, pritvaranje, brig, rika, Srim, medvid, zvirad, slipi (miš), linivac, linac, ditlić, vikovičiti, tilo, čovičja, osićala, svitlo, odilenje, sime, cviće, viroispovid, priki, zemljodiljstvo...* Bunjevački su govori ikavski govori te je velik broj primjera ikavštine u proučavanome rječniku bio sasvim očekivan. Berbić-Kolar i Kolenić kazuju: „Kako je odraza jata u oba dijalekta, i slavonskoga i novoštokavskoga ikavskoga – ikavski, često se ti govori poistovjećuju što je pogriješno s dijalektološkoga stajališta.“⁵²

Osim ikavskoga refleksa jata, zamjetan je i ekavski refleks: *pridev, sever, Belovar, veverica, železo*. Ekavski su oblici zasigurno ušli iz srpskoga jezika te su i oni u ovome rječniku bili očekivani.

- b) Nerazlikovanje glasova č i ć, glas č nalazi se na mjestu glasa ć: *buduće, vočnjak*. „Nerazlikovanje č i ć, dž i đ nije obilježje samo slavonskoga dijalekta. Cijelo kajkavsko narječje ih ne razlikuje, pa čak i neki čakavski govori imaju takav izgovor.“⁵³

⁵¹ Josip Buljovčić: Leksikografski rad Ambrozija Šarčevića, *Klasje naših ravni*, 2002/1–2, str. 8–14.

⁵² Emina Berbić-Kolar, Ljiljana Kolenić: *Sičanske riči*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, 2014.

⁵³ Isto.

- c) Nepostojanje glasa h: *rašće*. Nepostojanje glasa h tipična je osobina staroštokavskih govora, a bunjevački se govori u jednome svome dijelu ubrajaju u staroštokavske govore, točnije u slavonski dijalekt: „U zapadnoj Bačkoj u Srbiji slavonskome dijalektu pripadaju govori Šokaca od Bačkoga Brega do Plavne istočno od Vukovara.“⁵⁴
- d) Sonant l na kraju sloga prelazi u o: *so*.
- e) Zamjena glasa lj glasom l: *koral* (umjesto koralj) ili obratno javljanje glasa l na mjestu glasa lj: *mušmulja*. Javljanje glasa lj na sekundarnom mjestu: *maljušan*. Zamjena glasa lj glasom j: *bogoštovje* (bogoštovlje), *žabija* (žablja). „U većini govora slavonskoga dijalekta dolazi do umekšavanja l i n ispred i.“⁵⁵
- f) Nepostojanje glasa v: *močarska*, zamjena glasa v glasom m: *pastrma* (pastrva).
- g) Izostavljanje intervokalnoga glasa j: *škorpia*, *kamelia*.
- h) Zamjena glasa b glasom p: *prigoviti* (brigoviti). Do ovakvih je promjena vjerojatno dolazilo zbog pogrešnoga izgovora zvučnoga glasa b u odnosu na bezvučni glas p.
- i) Javljanje glasa ž na mjestu glasa z: *žemljište*.
- j) Javljanje glasa š na mjestu glasa s: *šmaragd* (smaragd).
- k) Uporaba grafema y kojega nema niti u hrvatskome niti u srpskome jeziku, a nema ga ni u bunjevačkome govoru: *trišnya*.
- l) Neprovođenje glasovnih promjena – ukazuje na postojanje i poštivanje korijenskoga pravopisa: *tvrdjenje*, *megju*, *glodjari*, *govedji*, *sundjer*, *Gjurica*, *tugjezemno*, *gvoždje*, *orudje*, *vidjenje*, *gradjanjstvo*, *društvo*, *krunitba*, *razpust*, *pravosudje*, *gradjansko*, *ustmeni*, *zemlišna*. Pretpostavka je da je Šarčević bio pod utjecajem hrvatskih jezikoslovaca, posebice pod utjecajem Ljudevita Gaja koji je uveo dvoslove dj, gj, lj, nj koje uočavamo u Šarčevićevu rječniku.⁵⁶

2. Morfološki pogled na morfemsku strukturu rječničke građe:

- a) Javljanje staroga padežnoga nastavka -ah u G mn.: *poslovah*, *imenicah*, *biračah*. „...zagrebačka filološka škola u genitivu, ovisno o imeničkoj vrsti ima nastavke -a(h), -i(h).“⁵⁷
- b) Imenice: redovito bilježenje oblika za zbirnu imenicu u značenju mno-

⁵⁴ Josip Lisac: Hrvatska dijalektologija 1, Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

⁵⁵ Emina Berbić-Kolar, Ljiljana Kolenić: *Sičanske riči*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, 2014.

⁵⁶ Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Stjepan Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak: Povijesni pregled, glasovi i oblici, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991.

⁵⁷ Sanda Ham: Jezik zagrebačke filološke škole, NEO tradicija, Osijek, 1998.

žine, rječnik uglavnom bilježi oblike za jedninu i oblik za zbirne imenice: *zvirad, pasjad, mačjad*. „Izvedenice su ženskoga roda u jednini, a označuju zbirne imenice onih imenica koje su im u osnovi, a najčešće su to imenice za osobe ili životinje.“⁵⁸

- c) Neke imenice autor paralelno donosi i u obliku jednine kao i u množinskom obliku: *kornjača i kornjače*. Šarčević je bio amater u jezikoslovnome smislu te je moguće da su mu se ovakvi primjeri potkrali zbog nepoznavanja sustavnoga leksikografskoga bilježenja leksema u rječniku.
- d) Brojevi: navođenje brojeva u množini: *jedinice, desetice, stotice, hiljadice*.
- e) Javljanje se staroslavenizmi: *ostrov i poluostrov*. Nives Opačić kaže: „I ostrov je nastao od prijedloga o(b) (prijedlog ob više se ne javlja kao samostalan prijedlog) i srov, što je značilo optočeno mjesto.“⁵⁹ V. Putanec objašnjava da se baltički oblici tumače kao *apisala gdje je api ‘okolo’, a sala od salti ‘teć’, što bi odgovaralo slavenskom otok i ostrvo/ostrov koje sa o=ob označuje također ‘okolo’ (drugi dio složenice prema teći>tok i sreću prema struja).⁶⁰

3. Leksikološki pogled na rječnik:

- a) Utjecaj hrvatskoga jezika i to jezika zagrebačke filološke škole: *podmet, horvatska zemlja*.
- b) Utjecaj srpskoga jezika: *uslovni način, sabiranje, ostrvo*, ali daje i pojmove *ada i otok*. Za poluostrvo navodi leksem *poluostrov*. U ovom je primjeru zamjetljiva metateza likvida ostrov – ostrvo (ov – vo). Javljanje se i drugi srbizmi poput: *španska buba, zaliv, vazдушna tilesa*.
- c) Veliki broj kontaktnih sinonima: *ishod – istok, topionica – topilnica, uzvika – usklika, ostrov – ada – otok, niza – lapa*. Tako veliki broj kontaktnih sinonima je potpuno očekivan budući da Bunjevci žive u trokutu u kojemu se govori hrvatskim, srpskim i mađarskim jezikom te je potpuno normalno i očekivano u takvoj sredini usvajati i riječi iz drugih jezika i paralelno ih koristiti.

4. Tvorbene specifičnosti:

- a) Leksem *zaimenica* tvoren je prefiksalmom tvorbom pomoću prefiksa za i osnove imenica (za + imenica).

⁵⁸ Stjepan Babić: Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.

⁵⁹ Nives Opačić: Što znači, odakle dolazi, Otoci u struji, Matica hrvatska, Vijenac 319, 2006.

⁶⁰ Valentin Putanec: Izolekse za pojam ‘otok’ u Kelta i na hrvatskoj obali u superstratu, Folia onomastica Croatica 4, Zavod za hrvatski jezik, Zagreb, 1995.

- b) Leksem nizina javlja se u obliku *niza i lapa*. Promatramo li oblik riječi *niza* u značenju nizina, uočljiv je skraćeni oblik bez srednjih glasova -in-. Takav je oblik leksema nizina tipičan za vojvođanske govore.
- c) Leksem *listak* tvoren je sufiksalmom tvorbom pomoću sufiksa -ak (list + -ak). Sufiksom -(a)k tvore se imenice od glagolskih, imeničkih, pridjevnih, brojevnih, priložnih i prijedložnih osnova. Tako izvedene imenice imaju uglavnom deminutivna značenja.⁶¹
- d) U nizu imenica javlja se sufiks -ače: *kamenjače, zemljače*. Izvedenice sufiksima -ača i -jača tvorene su od pridjeva, imenica, glagola i brojeva. Najbrojnije su izvedenice od pridjeva. I tvorenice od imenica imaju različita značenja. Označuju: ženu, životinju, biljku, rakiju, pitu.⁶²

4. Petojezični „književni“ rečnik (1894)⁶³

Najvjerojatnije, ohrabrem uspjehom svoga džepnoga, „školskog“ rječnika, Šarčević je godinu dana kasnije, 1894. u Subotici, u istoj tiskari izdao svoj petojezični⁶⁴ (mađarsko-srpsko-hrvatsko-bunjevačko-šokački) „književni“ rječnik na 136 stranica.⁶⁵ „Književni“ je bio zbog toga što je u podnaslovu rječnika, navedena i njegova svrha, to jest, da je namijenjen „za lakše čitanje knjiga“.⁶⁶ Autor je naznačen kao urednik, a u podužem predgovoru (napisanom 1. svibnja 1894) kazuje nam, koji su ga porivi naveli na sastavljanje i izdavanje ovoga rječnika.⁶⁷ Prije svega, kazuje, da je namijenjen svima onima koji žele utjecati na dušu i srce Bunjevaca i Šokaca i to riječju i pismom, koji ih žele podučavati i uvesti u javni život. Kao snažan argument u prilog izdavanju rječnika, Šarčević navodi da je bunjevačko-šokački jezik, na svoju veliku štetu, isključen iz službene upotrebe pred vlastima, pred sudom i u javnoj upravi, te da je poučavanje na materinskom jeziku ukinuto u bunjevačko-šokačkim narodnim školama.⁶⁸ Sukladno tome, kaže Šarčević, vjerski i svjetovni,

⁶¹ Stjepan Babić: Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.

⁶² Isto.

⁶³ Sárceveics Ambrus: *Magyar-szerb-horvát-bunjevác-sokacz könyvészeti szótár*. A könyvolvasás megkönnyítése végett, Nyomatott Székely Simon könyvnyomdájában, Szabadka, 1894.

⁶⁴ Rječnik je zapravo bio četvorjezični, jer je bunjevačko-šokački, kao i kod prethodnog rječnika, smatran jednim jezikom.

⁶⁵ Vidjeti podatke iz primjerka u vlasništvu autora.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Sárceveics Ambrus: *Magyar-szerb-horvát-bunjevác-sokacz könyvészeti szótár*. A könyvolvasás megkönnyítése végett, Nyomatott Székely Simon könyvnyomdájában, Szabadka, 1894, str. I–IV.

⁶⁸ Isto.

bunjevačko-šokački intelektualci nisu ni bili u mogućnosti da svoj materinski jezik savladaju u onoj mjeri, koja bi im omogućila da se na primjeren način i pismeno izražavaju. Istovremeno, tvrdio je da ni župnici ne govore uvijek savršeno svoj materinski jezik te da ih to sprječava da učinkovito komuniciraju sa svojim vjernicima. „Sve to me je navelo – kaže Šarčević – da u svom dobu, koji već izuskuje mir, napišem ovo djelo, i da time pomognem narodu u njegovom jezičnom problemu, koji je za žaljenje.“⁶⁹

Važan podatak koji Šarčević iznosi u predgovoru jesu izvori na koje se oslanjao. On tu jednoznačno ukazuje, na po njemu izvanredan *Mađarsko-srpski rečnik* Blagoja Brančića i dr Đorđa Dere, profesora novosadske srpske gimnazije, koji su oni sastavili na poziv Mađarske akademije znanosti, ali „i druga stručna izdanja“.⁷⁰ Iz tih izdanja je, kako je oblikovao, „sažeo književne termine, i to tako, da uz njihovu pomoć ljudi mogu izraziti svoje misli, da mogu pronaći, razumjeti i čitati mađarske književne izraze.“⁷¹ Posebno je napomenuo i činjenicu da prilikom izrade rječnika, zbog brojnosti leksema, nije mogao određene riječi naznačiti posebno sa **i** i sa **e**, kao ni sa **ie**, pa je tako, koristio samo **i**.⁷²

Stručnjaci ovome rječniku zamjeraju što je zanemario naglasak, a kao njegovu vrijednost ističu da je „svojevrsna riznica za svakog znatiželjnika koji želi proučiti leksičko blago pišćeva zavičaja.“⁷³

Koliki je bio stvarni utjecaj ovoga rječnika na čuvanje i njegovanje šokačkoga i bunjevačkoga jezika, „u zakašnjelom preporodu bunjevačko-šokačkog puka“ o tome, bez valjane činjenične građe, možemo samo nagađati. Prema ocjeni Ante Sekulića „izrađen i napisan krajem prošloga stoljeća, Šarčevićev *Szótár* bio je namijenjen ponajprije mađarskom čitateljstvu pa je tiskarskih pogrešaka u mađarskim riječima malo, ali zato ih obilato ima u hrvatskim (bunjevačkim) natuknicama.“⁷⁴ Bilo kako bilo, pojava jednoga višjezičnoga rječnika krajem 19. stoljeća u sjevernoj Bačkoj, svakako je bio

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto. Blagoje Brančić – dr Đorđe Dera: *Srpsko-mađarski rječnik*. Potporom kr. Ugarskog ministarstva bogočasti i javne nastave iz Fekešhajizina fonda. Vlasništvo pisaca. Srpska manastirska tiskara, Novi Sad, 1894; Brančić i Dera, u predgovoru rječnika, navode da su se pored svojih istraživanja i novijih izvora oslanjali, većim dijelom na rječnike Vuka Karadžića i Đorđa Popovića, ali i na rječnik Novaka Radonjića, koji je tada još bio u rukopisu. Iz tog jezičnoga korpusa Šarčević je crpio termine, dodajući im one, koje je sam prikupio ili prepisao iz stručne literature. Svakako iznenađuje njegova brzina u sastavljanju, budući da je i djelo Brančića i Dere objavljeno iste godine kada i njegov *Szótár*.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, *Klasje naših ravni*, 2014/1–4, str. 9–21.

⁷⁴ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegovi rječnici, *Filologija*, 1980–1981/10, str. 194.

znak ne samo regionalne specifičnosti i stvarne potrebe manjina u okruženju, već i sredstvo za olakšanje njihove međusobne komunikacije, pa samim time i suživota.

Petojezični „književni“ rječnik lingvistički je analiziran na temelju istih kriterija kao i „školski“ rječnik iz 1893:

- 1) Fonološkome (uočavana su odstupanja u odnosu na značajke bunjevačkoga govora i to napose u odnosu na refleksi jata, glasove č i ć, glasovne promjene, ostale samoglasnike i suglasnike u rječničkim natuknicama);
- 2) Morfološkom (specifičnosti pojedinih vrsta i oblika riječi);
- 3) Leksikološkom (izbor leksema, sinonimi, izravan utjecaj srpskoga jezika);
- 4) Tvorbenom.

1. Fonološki pogled na fonemsku strukturu rječničke građe:

- a) Refleks jata: najčešći je ikavski refleks jata: *tisan, tiskoban, vižbaonica, napridovanje, dilatnost, zvizda, pivuckati, vridan, vik, stoliće, blidoća, mliko, biloća, bilina, osvistiti, diliti, svitlost, cviće, brig, pismarica, lipota, pivač, bisniti, svidočba, svist, nesvist, sliditi, uspih*.
- b) Osim ikavskoga refleksa jata, zamjetan je i ekavski refleks jata: *odenuti, primedba, tetrebica, uspeh, beda*.
- c) Javljanje glasa i i na mjestima koja nisu uvjetovana refleksom jata: *ri-zač, drvodija, pridstavka, pridmet*.
- d) Nerazlikovanje glasova č i ć: u istoj natuknici stoje oba oblika – *čući i ćući*. „Nerazlikovanje č i ć, dž i đ nije obilježje samo slavonskoga dijalekta. Cijelo kajkavsko narječje ih ne razlikuje, pa čak i neki čakavski govori imaju takav izgovor.“⁷⁵
- e) Zamjena samoglasnika; na mjestu samoglasnika a dolazi samoglasnik u: *vutra*.
- f) Glas h: na mjestu glasa h nalazi se glas k: *anarkija, monarkija*. Javljanje glasa h na mjestima koja su neuobičajena u standardnom jeziku i hrvatskome i srpskome: *zagluhšiti*. Nepostojanje glasa h na početku riječi: *rapav, rašće*. Javljanje glasa h na mjestima koja nisu uobičajena, posebice u sredini riječi: *izlahnuti, izgluhšiva*.
- g) Zamjena glasa lj glasom l: *strašljivost*. Zamjena glasa lj glasom j: *jubav, drvodija, strašljivost*. „U većini govora slavonskoga dijalekta dolazi do umekšavanja l i n ispred i.“⁷⁶
- h) Glas š na mjestu glasa s: *poljška, oškudica*.

⁷⁵ Emina Berbić-Kolar, Ljiljana Kolenić: *Sičanske riči*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, 2014.

⁷⁶ Isto.

- i) Pisanje dvoslova dj za glas đ: *vridja, naslidje, potkradja, sazvizdje, utvrđjiva, pravosudje, nagradjivanje, najsladji, četovodja, pridjena, nemilosrdje, ogradjivati, proridjiva*; gj za glas ġ: *gjipiti, hrgjavo, omegjašiti*.
 - j) Nepostojanje intervokalnoga j: *robiaš, litografja*.
 - k) Pisanje korijenskim pravopisom, neprovođenje glasovnih promjena; jednačenje po zvučnosti: *iztiče, razpucava se, opazka, častan, ljubkost, bezpočetan, izkrivljen, ženitba*. Pretpostavka je da je Šarčević bio pod utjecajem hrvatskih jezikoslovaca, posebice pod utjecajem Ljudevita Gaja koji je uveo dvoslove dj, gj, lj, nj koje uočavamo u Šarčevićevu rječniku.⁷⁷
 - l) Javljanje pokrivenoga r u kombinaciji sa samoglasnicima: *žertvovati se*.
2. Morfološki pogled na morfemsku strukturu rječničke građe:
- a) javljanje staroga padežnoga nastavka -ah u G mn.: *prilikah, slikah, godinah*. „...zagrebačka filološka škola u genitivu, ovisno o imeničkoj vrsti ima nastavke -a(h), -i(h).“⁷⁸
 - b) Oblici prezenta u 3. osobi jednine glase: *zasukiva, skamenjiva se / skamenjava se, propinja se, pridruživa, potpiriva, promizgiva, spariva, usukiva se, zahudjiva*. Iz navedenih primjera vidljivo je da je konjugacija prezentskih oblika koji u standardnome hrvatskomu jeziku imaju nastavak -em, ovdje imaju nastavak -ava/-iva ili -a.
 - c) Glagol izopćiti javlja se u nesvršenom obliku koji glasi *izopćivati* što je vrlo specifično i odudara od standarda.
3. Leksikološki pogled na rječnik:
- a) Utjecaj hrvatskoga jezika i to jezika zagrebačke filološke škole: *podčastnik*.
 - b) Utjecaj srpskoga jezika: *ućutkati, tetrebica, primedba*.
 - c) Veliki broj sinonima: *kaljav – prljav – andrav – aljkav, poslidak – posljedica, ulagivalac – podvoravač, milota – slado – naslada, klopka – klonja – lovka, dimnjak – odžak, hasnovit – probitačan, gaditi se – gnjusiti se, kacar – bačvar*. Veliki broj sinonima je potpuno očekivan budući da Bunjevci žive u trokutu u kojemu se govori hrvatskim, srpskim i mađarskim jezikom te je potpuno predvidljivo i očekivano u takvoj sredini usvajati i riječi iz drugih jezika i paralelno ih koristiti.
 - d) Veliki broj riječi iz turskoga jezika: *bostan, bostandžija, zulum*.

⁷⁷ Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Stjepan Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak: Povijesni pregled, glasovi i oblici, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991.

⁷⁸ Sanda Ham: Jezik zagrebačke filološke škole, NEO tradicija, Osijek, 1998.

4. Tvorbene specifičnosti:

- a) Veliki broj leksema koji označuju vršitelja radnje, a tvoreni su sufiksom -ija: *kafedžija*, *bostandžija*, *kavgadžija*. „Velik broj izvedenica sa sufiksom -džija zabilježeni u rječnicima danas su arhaizmi, folklorizmi ili historizmi jer označuju zanimanja koja više ne postoje kao dio folklornoga života ili su pokrajinski izrazi, a na standardnoj razini postoje druge riječi.“⁷⁹
- b) Velik je i broj leksema koji su tvoreni sufiksom -ar, a također označuju vršitelja radnje muškoga roda: *konjar*, *sladičar*. „Takve izvedenice prvenstveno označuju bavljenje čime kao zanimanjem.“⁸⁰
- c) Pridjev *koštan* u smislu koštunjav tvoren je sufiksom -ak. „Pridjeva sa sufiksom -(a)n ima izvedenih od imenica, glagola, pridjeva, priloga i prijedloga. Sufiks je plodan, ali nije od svih osnova podjednako.“⁸¹
- d) Glagol dodirivati javlja se u obliku *dodirkiva*. Zanimljiva je tvorba ovoga oblika koji u standardu glasi dodiruje.
- e) Pridjev *vridovidan* tvoren je složenom tvorbom pomoću interfiksa -o-. Osim oblika zanimljiv je i značenjski i etimološki.
- f) Imenica *putovođa* nastala je složenom sufiksalmom tvorbom pomoću interfiksa -o-. Danas je uobičajena sintagma vođa puta, a oblik koji nudi Šarčevićev rječnik bio bi puno bolji i funkcionalniji i u svakidašnjemu govoru.

5. Zaključak

Sagledavajući leksikološki rad Ambrozija Šarčevića potrebno je imati u vidu da se radi o autoru, koji nije učeni lingvist, niti verzirani pisac rječnika, on je više zaljubljenik, nego znanstvenik te u njegovim rječnicima svakako ne treba tražiti terminološku perfektnost i lingvističku sistematičnost. Njegova su djela imala za cilj pokazati jezično blago bunjevačkoga i šokačkoga jezika, koji je vrijedan priznanja, čuvanja i njegovanja. I ne samo to, već činjenicu da taj jezik nije siromašniji od drugih, već izražajno bogat i leksikološki sadržajan. Kako nam kazuje Suzana Kujundžić-Ostojić: „Šarčević je bio poznat po svojoj tvrdo-bunjevačkoj jezičnoj struji. Njegov stav je bio da treba pisati bunjevačkim jezikom, od čije izvorne varijante ne treba odstupati i od kojega

⁷⁹ Stjepan Babić: Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto.

tijekom vremena treba napraviti standardnu varijantu.⁸²

Kako navodi stručna literatura, sve do sada, nažalost „nema znanstvene obrade Šarčevićevih djela niti je svestrano proučen životni put značajnoga djelatnika u životu bačkih Bunjevaca.“⁸³

Njegov je rad poticalo saznanje da je potrebno nešto učiniti u obranu bunjevačko-šokačkoga jezika koji je bio potisnut iz javne upotrebe i iz škola, a slabo ga je koristila i tadašnja šokačka inteligencija. Tada još nije bio dosegnuo razinu književnoga jezika, ali je svakako značio osnovni stožer u obrani nacionalnoga identiteta i borbe protiv izražene mađarizacije. U njegovu radu „lako je zamjetiti da mu je stalo do otkrića ljepote govora njegovog zavičaja, zatim do pouke sunarodnjaka u jeziku, kako bi što bolje razumjeli knjigu.“⁸⁴

I upravo u tom kontekstu treba sagledati pionirski rad ovoga subotičkoga odvjetnika i javnoga radnika koji se pera latio zbog spoznaje da je obrana materinskoga jezika i govora *zadnja linija obrane* nacionalnoga identiteta, a rječnik učinkovito sredstvo za ostvarenje tih ciljeva. Kao što je pred kraj života govorio, kao kakav zakašnjeli preporoditelj: „Ta narod u jeziku živi (...) Uzmi mi jezik, uzeo si mi (...) poriklo, prosvitu, um i razum moj. (...) Jezik je narodu najveća dragocinost. Svetinja!“⁸⁵

LITERATURA

- Antunovich, Ivan: *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*, Friederik Jasper, Beč, 1882.
- Babić, Stjepan: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.
- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Stjepko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak: *Povijesni pregled, glasovi i oblici*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.
- Berbić-Kolar, Emina, Kolenić, Ljiljana: *Sičanske riči*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Osijek, 2014.
- Beretić, Stjepan: Kojim Bunjevcima je stalo da budu Hrvatima, a kojima nije?! [Povijesni trenutak], *Katolički list Zvonik*, 2006, br. (03) 137. (internetski izvor: <http://www.zvonik.rs/arhiva/1372/index.html> preuzet 4. 2. 2016).

⁸² Suzana Kujundžić-Ostojić: Priporodna književnost – Ivan Antunović i njegovi slidbenici (internetski izvor: <http://www.bunjevci.net/knjizevnost/11> korišten 4. 2. 2016).

⁸³ Ante Sekulić: Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, *Klasje naših ravni*, 2014/1–4, str. 9–21.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto.

- Bičanić, Ante, Franić, Anđela, Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica: *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*, Croatica, Zagreb, 2013.
- Boranić, Dragutin: *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1928.
- Bošnjaković, Žarko, Sikimić, Biljana: *Bunjevci*. Etnodijalektološka istraživanja 2009, Nacionalni savet bunjevačke nacionalne Manjine – Matica srpska, Subotica – Novi Sad, 2013.
- Brozović, Dragutin, Ivić, Pavle: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1988, str. 61–63.
- Buljovčić, Josip: *Leksikografski rad Ambrozija Šarčevića*, Klasje naših ravni, vol. 1–2, 2002, str. 8–14.
- Ham, Sanda: *Jezik zagrebačke filološke škole, NEO tradicija*, Osijek, 1998.
- Ham, Sanda: *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.
- Ilovac, Milivoj: O pravopisu i jeziku Bunjevaca, *Književni sjever*, 3–4, Subotica, 1927, str. 108–113.
- Klaić, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1989.
- Kolenić, Ljiljana: *Pogled u tvorbu staroga hrvatskoga gramatičkog nazivlja*, *Filologija* 46–47, 2006, str. 151–164. Preuzeto 6. lipnja 2016. sa: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=koleni%C4%87&next=1>
- Kujundžić-Ostojić, Suzana: Književnost kod Bunjevaca, *Rič Bunjevačke Matice*, Subotica, 2012, str. 18.
- Kujundžić-Ostojić, Suzana: Priporodna književnost – Ivan Antunović i njegovi slidbenici (internetski izvor: <http://www.bunjevci.net/knjizevnost/11> preuzet 4. 2. 2016).
- László, Miksa: *Szabadka képes történelme – Ilustrovana istorija Subotice*, Književna zajednica Subotica, Subotica, 2004, str. 177.
- Lisac, Josip: *Hrvatska dijalektologija 1*, Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.
- Magyar, Laslo: *Szabadka képes történelme – Ilustrovana istorija Subotice*, Književna zajednica Subotica, Subotica, 2004.
- Meznerich, Jenő: *Bunyevácok*, Tanulmány, Kiadta a Magyar Nemzeti Szövetség támogatásával a szerző, Mérnökök nyomdája, Budapest, 1938.
- Okuka, Miloš: *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2008, str. 288–292.
- Opačić, Nives: Što znači, odakle dolazi, Otoci u struji, Vijenac 319, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
- Peco, Asim: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Znanstvena knjiga, Beograd, 1980, str. 120–121.
- Popović, Ivan: O bačkim bunjevačkim govorima, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, Novi Sad, 1953, str. 123–146.

- Putanec, Valentin: *Izolekse za pojam 'otok' u Kelta i na hrvatskoj obali u superstratu*, Folia onomastica Croatica 4, Zavod za hrvatski jezik, Zagreb, 1995, str. 115–125.
- Sárcevecs, Ambrus: *Elemi népiskolai magyar-bunyevác-sokacz szótár*, A bunyevác-sokacz ajkuak népiskoláiban, a tanítóknak magyar nyelven vezetett tanítása és a növendékek alapos tanulása megkönnyítésére, Nyomatott Székely Simonnál, Szabadka, 1893.
- Sárcevecs, Ambrus: *Magyar-szerb-horvát-bunyevác-sokacz könyvészeti szótár*, A könyvolvasás megkönnyítése végett, Nyomatott Székely Simon könyvnyomdájában, Szabadka, 1894.
- Sekulić, Ante: Ambrozije Šarčević i njegovi rječnici, *Filologija*, 10, 1980–1981, str. 182–183.
- Sekulić, Ante: *Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika*, Klasje naših ravni, vol. 1–4, 2014, str. 9–21.
- Tafra, Branka: *Povijesna načela normiranja leksika*, Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1998, vol. 23–24, str. 325–343. Preuzeto 6. lipnja 2016. sa: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=103232
- Težak, Stjepko, Babić, Stjepan: *Gramatika hrvatskoga jezika* (17. izdanje), Školska knjiga, Zagreb, 2009.
- Veber, Adolfo: *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, vlast. nakl., Zagreb, 1876.
- Vitanović, Josip: *Gramatika hrvatskog jezika za školu i samouke*, vlast. nakl., Zagreb, 1888.
- Vojnić, Blaško: *Prilog bibliografiji Bunjevaca, Šokaca i Hrvata u Vojvodini*, Subotica, (rukopis), 1–2, (u vlasništvu autora), 1951.

Ferenc NEMET & Emina BERBIĆ-KOLAR

**AMBROZIJE ŠARČEVIĆ'S LEXICOLOGICAL WORK IN THE
SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY,
WITH A SPECIAL FOCUS ON HIS SCHOOL (1893)
AND LITERARY (1894) DICTIONARY**

The paper examines the importance of Ambrozije Šarčević's lexicological work in the second half of the 19th century. Šarčević is the author of four dictionaries and this paper will point to the lexicological significance and interpretation of the last two dictionaries: the school dictionary from 1893 and the literary dictionary from 1894. The paper aims to indicate the significance of Šarčević's lexicological work for the entire area of the former border triangle between the Republic of Croatia, the Republic of Hungary and the Republic of Serbia. Finally, the purpose of the paper is to bring attention to the specific position of Bunjevci and the Bunjevac language in late 19th century. The methodology of the study is aimed at analysing the lexical list of the lexemes included in the dictionaries and comparing them with the then Croatian and Serbian language.

Key words: *Ambrozije Šarčević, school dictionary, literary dictionary, lexical description*